

LA IDENTITAT SOCIAL DE CATALUNYA (*)

Jordi Estivill – Salvador Giner

1. La historicitat de l'estructura social

En les societats humanes el passat sempre explica, en gran mesura, el present, tot i que no l'exhaureix. És per això precisament que aquestes societats han d'ésser enteses com a entitats essencialment històriques: els homes no refan de bell nou la seva societat a cada generació solament sobre la base de llurs instints, inclinacions, necessitats i intel·ligència sinó també damunt l'estructura d'aquell món social que ja troben fet. Aqueix comprèn unes estructures de producció, d'apropiació, creació, consum i distribució de béns i serveis, és a dir, una economia; un mode de repartiment del poder, la jerarquia, l'autoritat, l'obediència, o sia, un univers polític; i un conjunt complex de normes, valors, símbols col·lectius de comunicació —un llenguatge— i de creences que legitimen formes de conducta, en un mot, una cultura. Aquests tres grans reialmes interdependents formen, junts, la realitat social amb la qual se les veu cada generació. La seva natura, i el lloc precís dins d'ella on se situa cada individu, determinen en gran mesura les possibilitats existencials de cada home concret.

La realitat social, resultat en cada moment d'aquests components, així com de l'activitat dels homes que la componen, és un fet irrepetible i únic, perquè el canvi és inherent a la vida social. Malgrat aquest fet bàsic, elemental, de la vida social sovint és possible d'escatir continuïtats i trets relativament estables. A més sempre és possible d'identificar fenòmens pretèrits que són causes de la situació present.

Qui s'atansi a la societat catalana actual haurà d'intentar comprendre la seva història, o almenys aquells aspectes decisius del passat que són necessaris per a copsar el seu present. La història de Catalunya, però, no pot ésser ni tan sols resumida, en les fases inicials d'aquesta breu exploració que ara s'enceta. D'altra banda tampoc no se'ns és permès d'entrar en el terreny indefugiblement històric de l'estructura social d'un poble ignorant precisament allò que explica els seus trets més distintius d'avui —la seva identitat social, superimposada i mesclada inextricablement amb la seva identitat cultural i consciència col·lectiva— i els seus modes específics de resposta als problemes que van sorgint davant la seva gent, és a dir, la seva conducta característica, el seu tarannà. És per això que ens cal fer una referència breu a certs fenòmens històrics decisius, millor dit, a certes estructures socials bastides a través de la història de Catalunya, car no es tracta de descriure esdeveniments passats, sinó més aviat de mirar d'explicar situacions presents.

(*) Aquesta comunicació presenta un primer esborrany d'un text que forma part d'un capítol d'un llibre que els autors redacten sobre l'estructura social de Catalunya. Moltes de les afirmacions que es fan són matisades al llarg del llibre.

Els processos històrics més sobresortints que condicionen la societat catalana actual podrien resumir-se així: un passat feudal molt intens; una revolució burgesa específica; una quasi-permanent subordinació a unes estructures polítiques més àmplies, un alt nivell de consciència nacional; una cultura distintiva, no solament recolzada en una llengua, literatura i art propis, sinó també en unes institucions i pràctiques polítiques, en un dret i en una qualitat de la vida civil, i una obertura gairebé constant vers les influències de les immigracions i les idees foranes.

2. Un fet decisiu: el feudalisme català

Tota la història de Catalunya, fins i tot el desenvolupament del capitalisme i el sorgiment d'una mentalitat moderna en el seu si, són deguts a un fet històric cabdal; el d'haver estat, des del moment de la seva formació com a societat específica, a las valls d'ambdues vessants dels Pirineus, ara fa un mil·lenni, una societat feudal.

El feudalisme no és solament la *fons et origo* de l'estructura social de Catalunya sinó també ho és d'un bon grapat de països occidentals: Anglaterra o França, per exemple. Ho és, senzillament, perquè va ésser la seva descomposició la que donà lloc a les societats burgeses. Fou en gran manera la lògica interna de transformació del feudalisme la que creà la gran transformació del món occidental, a través de la institucionalització del canvi tècnic, la creació d'aparells burocràtics d'estat, del capitalisme i de la societat de classes. De fet, zones com ara la part no catalana de la península ibèrica o l'Europa de l'Est (especialment Rússia), que conegueren un feudalisme molt imperfecte, foren també països de penós i retardat desenvolupament capitalista. Les dues zones del món que han posseït verament un sistema feudal polític i un mode feudal de producció *strictu sensu*, Europa i el Japó, són precisament aquelles on més fàcilment prengué cos el mode capitalista de producció. No és aquest el lloc d'especular sobre la qüestió de la connexió causal entre feudalisme i capitalisme, encara que sí sembla adient de remarcar-la car si Catalunya entrà evolutivament, naturalment, per així dir-ho, dins del món burgès i capitalista, alhora i de la mateixa manera que d'altres contrades del nostre continent, això fou degut en gran mesura a la seva pertinença històrica directa i no perifèrica a l'univers polític, econòmic i cultural feudal europeu. No solament Catalunya va ésser durant els seus orígens històrics i primers segles d'existència part integrant del món feudal, sinó que també fou, com ara per exemple Normandia, una de les zones més característiques d'ell, un dels llocs on arrelà mes pregonament aquesta mena d'ordre social.

L'ordre feudal català presentava continuïtats geogràfiques i socials molt fortes per la banda Nord del país, Occitània i Provença. Aquestes continuïtats, s'afeblíen per la d'Aragó i eren pràcticament inexistents del costat castellà i vers Migjorn, en terra de sarraïns. Però la circumstància que Castella no fou plenament feudal en els seus mecanismes productius i encara menys en el seu mode d'ordenació política ha estat quelcom molt més seriós que una paradoxa per a nosaltres, ja que aquest país precisament era el que esdevindria hegemònic sobre els altres pobles peninsulars, fins i tot dominant directament durant un temps Portugal mateix.

Les característiques de la Castella medieval —societat unificada i militaritzada, amb una frontera mòbil i de conquesta, i amb una noblesa d'autonomia política limitada— varen ésser els fonaments d'un dels primers estats moderns d'Europa. Un estat modern, i nogensmenys preindustrial, un despòtic i centralista que en els segles (del XVI al XVIII) en què arreu es realitzava la modernització capitalista era massa pesant, ineficaç, aclaparat sota uns cossos burocràtics parasitaris, per a dur a terme la seva transformació. Les reformes que es realitzaren gairebé a tota Europa des del poder polític central anaven vinculades a la il·lustració, la racionalitat i l'universalisme progressiu. A Espanya fracassaren en un estat, que si bé havia estat capaç de crear tot un imperi, s'esllanguia en la seva voluntat de conser-

var-lo. L'homogeneïtzació social i política que implicava la posterior concepció jacobina de l'estat, alhora que creava les "nacions-estat" contemporànies, destruïa les nacions i pobles perifèrics en grans parts d'Europa. En nom de la lluita contra l'antic règim i de la progressiva i racional desfeudalització es creaven els nous aparells estatals i administratius que encara avui funcionen.

Espanya va seguir un camí semblant, primerament sota els Borbons, imposant per la força la llei i les institucions castellanes, i segonament després de 1812 d'una faïssò "napoleònica". Tanmateix l'erosió de la personalitat de les nacions més diferenciades —País Basc, Galícia i Catalunya— fou molt menor que en altres països Europeus; fins i tot perdurarien les particularitats culturals de moltes altres zones de la península, com ara Astúries, Andalusia i Aragó.

Els catalans van oposar una aferrissada resistència a totes les temptatives d'assimilació del poder central. És important d'assenyalar que l'inici de la davallada catalana ve marcat per la derrota d'un aixecament popular i nacional. De la guerra dels segadors fins l'entrada de les tropes castellanes a Barcelona el 1714, a València el 1715 i a Ciutat de Mallorca el 1716, un seguit de revoltes i insurreccions van marcant aquest procés d'esclafament que per si sol no explica la permanència dels nivells d'identitat nacional assolits fins l'època actual. Certament l'impacte en la societat de Catalunya Nord de la civilització francesa després de la seva annexió per mitjà del Tractat dels Pirineus (1659) ha estat molt superior que a la resta del país. Ultra la seva migradesa demogràfica, el tall amb els altres centres de producció econòmica i cultural i el posterior desenvolupament econòmic diferenciat, caldria afegir, com a raons, la forta atracció cultural i econòmica del poderós estat francès que precisament es constituïria en imperi i capdavanter dels ideals més avençats. La integració dels catalans del Nord a l'estat francès fa un salt endavant a partir de la revolució de 1848, amb l'escolarització obligatòria, laica i gratuïta, amb la incorporació en una administració notòriament eficient, i a través de l'expansió colonial francesa.

En canvi, dels Pirineus ençà l'hegemonia de l'oligarquia castellana fou, gairebé fins el franquisme, d'una mena arcaïtzant, i exercida a través d'un estat en un procés de decadència, que anava perdent una a una totes les seves colònies, incapaç de crear mecanismes i canals d'integració als nivells més bàsics. Si Catalunya hagués estat dominada, segle rera regla, per una potència centralista verament moderna, l'erosió de la seva personalitat haguera estat força més severa. Dit d'altra manera, mentre França guanyava guerres, Espanya les perdia: la distància entre el Nord i el Sud de Catalunya augmentava. El desenvolupament desigual del capitalisme a partir del segle XVIII a l'interior de l'estat i en gran mesura la feblesa i ineficàcia de l'estat espanyol és el que ha salvat el nostre país del destí de Provença o Gal·les.

Abans que es produís la integració subordinada del Principat i els altres Països Catalans a la Corona espanyola, però, Catalunya es bastí com a societat essencialment feudal. Les característiques del feudalisme són conegudes, i no necessiten ací cap explicació detallada. Cal recordar només que el feudalisme és un sistema social bastit damunt relacions personals de vassallatge. En el seu marc l'important és el pacte entre senyor i vassall, pacte de protecció i servitud, al qual s'hi arriba d'una manera hipotèticament lliure per acord mutu.

Naturalment, cal no idealitzar aquesta relació inicial de creació del lligam feudal. Tampoc no cal imaginar que aquest lligam no canviés durant els llargs segles de feudalisme. Tanmateix, és notable que a totes les societats força feudalitzades, sorgí, i no solament en els estaments dominants —noblesa i clergat—, sinó també en el poble, una cultura política recolzada en els drets i obligacions mutus de cadascú, i en les llibertats (en el sentit de furs o àrees d'independència del senyor) de què gaudia cadascú, una vegada complides les prestacions de la llei feudal. D'ací l'obsessió dels vassalls que els seus senyors renovessin periòdicament llurs juraments i promeses de respecte a les seves llibertats i furs.

Anglaterra (país de conquesta normanda) i Catalunya foren els primers pobles en donar-

se una constitució feudal amb uns principis generals de pacte. Aquestes constitucions o regles del joc polític eren de fet només per als grups dominants, però, històricament havien d'estendre's a tota la població, amb la dissolució del món medieval. La *Magna Carta* anglesa fou precedida dels *Usatges* catalans de 1150, cent anys abans. Els nostres Usatges, com remarquen tots els historiadors, només feien explícit allò que ja de molt abans constituïa la llei i el costum. I aquests a Catalunya eren fonamentalment pactistes. No eren democràtiques més que en germen, tot i reconeixent la igualtat legal entre nobles i burgesos, si bé establien un marc de relacions ple de possibilitats per a la llibertat civil dels catalans. Aquesta esdevindria un dels trets més específics de la vida social de Catalunya al llarg dels temps.

3. El pactisme com a forma social de vida

Els Usatges són un codi legal feudal. És un codi, però, en què s'espera que tothom en el país arribi a acords i respecti els drets dels altres (sovint, és clar, drets feudals fonamentats en la desigualtat i l'explotació econòmica i política), més que no pas es pressuposa la intervenció d'un tercer, que arbitraria entre les parts. No es tracta d'una llei que afavoreix únicament l'individualisme, sinó que més aviat, com correspon a la seva època, es recolza en ens col·lectius: els estaments, els llinatges, les comunitats, les ciutats, els comtats, els monestirs. Tanmateix igual que la Carta Magna, els nostres usatges obrien la porta perquè, primer la protoburguesia i després la burgesia "tout court", pogués realitzar i imposar la seva interpretació específica dels afers humans. I, també, perquè s'utilitzés per a preservar els privilegis d'uns pocs sobre la majoria i mantenir així la submissió i el poder constituït. El que compta, però, són les potencialitats implícites d'aquest modus d'ordenació legal, que des del primer moment permeteren el desenvolupament d'una societat més permisiva i àgil a Catalunya.

El pactisme, com a comprensió i pràctica de la vida social que s'articulava al voltant de la negociació i no de l'imposició i la violència unilateral, apareix reflectit en els documents públics i privats, tant durant l'època medieval com durant els segles que la segueixen, i impregna la vida política i legal catalana, des dels Consells de les grans ciutats —Barcelona n'és el primer exemple— fins el més remot poblet del país. L'actitud pactista es plasma també en la política exterior i en les relacions entre el Principat i el rei, primer amb el sobirà de la Confederació Aragonesa i segonament amb el de la corona castellano-aragonesa. El model que s'havia establert entre la sobirania Francesa nominal i la Marca Hispànica havia fet el seu camí i s'havia transformat en l'eix vertebrador d'una *Catalan way of life*. Cada foc (casa, o llar), i cada lloc podien entendre's, negociar i acordar. Aquesta mena de federalisme *avant la lettre* es fonamentava en la concepció patrimonial de la propietat. Tant si eren nobles com gent del comú, els propietaris del mas o de la masia constituïen el nucli econòmic de la Catalunya rural. La família i el llinatge que se'n derivava eren el marc de referència no únicament productiu sinó que es plasmava en el dret pairal i en el conjunt de tradicions que marcaven les grans fites de la vida del món preindustrial català: matrimonis, herències, relacions de propietat i contractual, de treball.

És evident que totes aquestes consideracions plantegen nombrosos problemes d'interpretació. Un dels més freqüents és el de la idealització, parany en què han caigut fins i tot alguns historiadors *soi-disant* materialistes. Així, per exemple, el pairalisme com a doctrina que imagina un passat virtuós, en una societat de famílies felices vivint en masos d'economia equilibrada, és una distorsió ruralista i bucòlica que ha jugat un paper ideològic important en les primeres formulacions del catalanisme modern. Hom troba un altre perill en l'exageració de la influència del pactisme en el passat i el present de la vida catalana com si fos un fenomen invariable i fora del temps, en el conjunt d'"essències nacionals" del caràcter català. Potser, si els catalans són pactistes en llurs relacions amb l'exterior és perquè la força i el volum dels enemics no plantejava històricament una relació de forces que els permetés una altra possibilitat.

Tant durant l'època medieval com durant els segles que la seguiren (almenys fins la desfeta nacional de 1974), el pactisme fou no solament una forma de vida sinó que fou institucionalitzat en les lleis. De fet, el pactisme, durant aquesta llarga època, és una concepció de l'ordre social de caire col·lectivista, i no precisament sempre individualista. És una concepció segons la qual determinats grups socials —pagesos, vilatans, clergues, gremis, cavallers, nobles— entren en relacions que delimiten llurs drets i deures col·lectius segons certs acords, o pactes. Aquestes relacions, naturalment, no eren simètriques, sinó que venien determinades per l'estructura de desigualtat social predominant i provocaven, a voltes, enfrontaments violentíssims, com ara la lluita de classes que s'apoderà de Barcelona entre la Busca (partit d'artesans, treballadors i botiguers) i la Biga (partit de mercaders i patricis) el segle XV. (Les lluites de classe a Barcelona han repercutit sobre el país, *mutatis mutandis* amb el mateix abast que les de París sobre França, i per raons similars: capitalitat indiscutible, macrocefàlia, i d'altres; la diferència és que la nostra capital no ha anihilat mai l'alè de les comarques). El pactisme, és un mode d'interrelació social i sobretot de solució de problemes mitjançant una negociació permanent de la realitat social entre diversos grups d'interès. En un principi inevitablement aquesta negociació prengué la forma d'una redefinició i interpretació jurídica dels pactes feudals originaris reals o imaginats. Amb el temps, però, esdevingué pura negociació, dins l'esperit plenament burgès que inspira les nostres més importants institucions històriques: les llotges de contractació, la Taula de Canvi, el Consell de Cent i, sobretot, la Diputació del General o Generalitat de Catalunya.

El que sí sembla cert, però, és que l'evolució del que podríem dir pactisme grupal en pactisme individualista, que ocorre amb més gran plenitud a d'altres països europeus —com ara Holanda o Anglaterra—, és més deficient a Catalunya, tot i que per comparació, l'individualisme sia a casa nostra molt més fort que no a la resta de la Península. L'existència d'una pagesia lliure —no un camperolat de peons sense terra, esclavitzats en latifundis o minifundis— pot ésser potser la causa paradoxal d'això. L'individualisme del pagès amb terres o del masover relativament pròsper és "familista", conservador, hostil gairebé a l'altre individualisme, el creat pel món urbà. D'altra banda, els nostres segles d'estancament i decadència varen ocórrer durant l'època d'expansió burgesa europea. Catalunya només va fer que guardar els seus drets gelosament, renovellant sempre que va poder i com va poder els seus pactes de subordinació i independència interna amb la Corona espanyola. La transició del feudalisme al capitalisme es féu, com hem dit, a casa nostra segons processos "naturals": l'ordre militarista feudal donà pas —creant-lo ell mateix en part— a l'ordre civil i mercantil centrat en la quasi república urbana i imperial de la Barcelona medieval, mitjançant una constitució aristocràtico-democràtica. És tot això el que en última instància permeté als catalans d'entrar en el món modern sense que les formes europees de vida —mode de producció capitalista, mentalitat burgesa, visió contractual (pactista) de les relacions socials, empirisme, pragmatisme, etcètera— hi fossin importades. Com a Holanda, com a Suïssa, com a Lombardia i Piemont, el Principat (i sens dubte la ciutat de València) ha estat una part, diguem-ne, no problemàtica de l'occident europeu. Les seves zones endarrerides rurals i suara encara poc accessibles existeixen ací, com existeixen arreu, i com França tingué fins fa poc el Massif Central o Alemanya Baviera, illots tradicionalistes i fins i tot hostils a la industrialització. Els nostres carlins són potser llurs legitimistes, els nostres pagesos i remences revoltats contra el cavaller i el senyor —però també contra l'estat borbònic espanyol o francès—, llurs camperols antijacobins o antiprussians.

El que ha estat distint a Catalunya —i és essencial avui per a comprendre la nostra situació contemporània en el joc de les forces polítiques i en la dinàmica de les nostres classes socials— ha estat la petitesa demogràfica i física de la nostra col·lectivitat. Mentre la Lombardia i el Piemont (les seves burgesies, és clar) conquesten Itàlia i la unifiquen, Catalunya es debat davant un estat unificat, poderós, vast, arcaïtzant, sovint incompreensible. Catalunya ha romàs sempre cara a cara amb l'estat modern sense sentir-se'n part. Hi ha un verita-

ble abisme històric que separa certs països progressius, inherentment democràtics, essencialment parlamentaris i cívics, però alhora condemnats a la subordinació —Bohèmia, Catalunya— d'aquells que, amb les mateixes virtuts, aconseguiren de mantenir llur sobirania mitjançant l'estat. Inevitablement no cal exagerar el ver abast del nostre pactisme: forçosament havia de viure —en plena industrialització i expansió burgesa i dins el marc d'un vast estat agrari i despòtic no català— una vida atzarosa i migrada.

4. La textura de la vida quotidiana

Durant i després encara dels temps de l'absolutisme borbònic i sobretot de nou durant els anys del franquisme, la dissolució de les institucions públiques, que feien d'aixopluc per a la permanència de la vida quotidiana i per al desenvolupament de la nostra societat civil, representà un afebliment de la identitat col·lectiva. Des de 1714 aquesta es tornà amb força cap a les formes tradicionals i els ritus comunitaris. Catalunya és potser l'única societat industrial altament urbanitzada on els costums del camp hi són vius a ciutat. Gastronomia, festes, balls populars —un d'ells, la sardana, redefinit com a dansa nacional per la ideologia nacionalista i romàntica vuitcentista—, colles de cantaires i castellers palesen una comunió permanent entre el món urbà i el seu *hinterland*. Aquest fenomen no queda explicat del tot per la saba pagesa constant que arriba a Barcelona o que fa créixer, també, Sabadell, Mataró, Reus. Cal trobar-li altres causes més pregonas.

Les classes mitjanes, menestres i obreres (operàries, que hom deia durant els decennis de la formació d'un vast proletariat industrial català) de la ciutat són a Catalunya força conscients de la seva pertinença (sens dubte com a Euskadi, Bohèmia, Irlanda) a un país distint, petit, governat des de fora. No poden ni volen, en cap cas, desenvolupar una ideologia intel·lectualitzada de la seva comunitat cultural o ètnica. Inevitablement, s'identifiquen amb allò que els és permès, allò que és mancat de tota càrrega política aparent. Cerquen el país en els seus costums ancestrals o creen mites nous. Nostra Senyora de Montserrat és un tòtem bastant recent (com a símbol nacional per al català catòlic), una mena de generalització de les madones i sants locals, menys abstracte potser que Sant Jordi. Aquest fou originalment un símbol aristocràtic, poc popular, que guanyà, però, el poble menut per estranys viaranys de fascinació maniquea.

El segle XIX i el XX s'amalgama la xarxa d'actituds col·lectives no sempre comunes a tot el país —mercès a la premsa, a la política, al catalanisme ideològic— i s'entra molt conscientment en una mena de pràctica del costumisme militant i genuí alhora. Entre el caçador i el boletaire menestres i el minyó de muntanya o el noi escolta mig clandestí (tots dos sovint fills de la nostra metròpoli) hi ha un íntim lligam invisible. Durant el franquisme, l'excursionista passa i repassa caminant la seva terra, amb unció religiosa. No solament el Club de Futbol Barcelona és i era més que un club: el Centre Excursionista de Catalunya és força més que un Centre Excursionista. Foren, i naturalment encara són, expressions comunitàries d'una nació on la societat civil s'ha vist forçada a assumir les identifications i certes funcions que són normalment en mans de la societat política.

L'articulació de la cultura del poble català en el marc d'una vasta munió d'institucions voluntàries associatives és un dels trets més cabdals de la nostra estructura social. Fins i tot certs sociòlegs no catalans notòriament dotats d'incomprensió vers les nostres coses s'han adonat i han remarcat amb irreprimible sorpresa la nostra tendència a reunir-nos en colles, ateneus, centres científics, instituts privats, associacions professionals, grups d'interès institucionalitzats. La proliferació de juntes de comerç, cooperatives, associacions col·laboratives, filatèliques, sardanistes, cors cantants, clubs esportius, colles de castellers, centres parroquials, grups de teatre, biblioteques populars, *tots* sense ajut oficial i tots amb el símbol de màxima identificació comunitària —les barres de la senyera— en algun lloc del seu escut, és la plasmació socio-estructural de la nostra cultura popular. Més encara diríem

(i que ens perdonin els devots dels Gegants del Pi, de la Patum de Berga i de les fogueres de San Joan a Alacant i Perpinyà), que aquestes associacions i activitats son més característiques que no pas les velles manifestacions populars, d'arrels que es perden en el fons dels temps, amb tants de paral·lels a d'altres racons de la Mediterrània. Hi ha un lligam íntim a la societat civil catalana que va des del Gran Teatre del Liceu fins el darrer ateneu llibertari d'algun poble fabril i feiner. Permeats tots d'identificacions locals i fins i tot d'antagonismes de classe, obeeixen tots tanmateix a una comuna forma d'entendre, col·lectivament, la manera de fer les coses. El nostre pactisme és basat en la llibertat, però aquesta ho és damunt d'un pregon *respecte per les afinitats electives*: aus d'una mateixa ploma, aplegueu-vos i feu-la vostra col·lectivament. La colla, l'aplec i la penya *per a fer* (i no pas *per a matar el temps*), per a crear col·lectivament, són alhora la barrera a l'individualisme dels catalans i la seva millor manifestació: són coalicions cíviques per a crear quelcom: art, coneixement, civisme, autogestió. A causa de les pressions exteriors el tradicionalisme i l'associacionisme dels catalans s'accentua en plena transformació burgesa, capitalista i industrial, en comptes de minvar. Heus ací la nostra originalitat. No ens enganyem, però; ni el dret civil nostre, ni les estructures pairals es mantenen intocades per aquests endeveniments. (La Catalunya Vella resisteix millor que la Nova, per causes de distribució de la propietat, existència de masos, i d'altres, però totes dues s'hi veuen afectades). Tanmateix, els mites persisteixen o augmenten: el familisme com a ètica (i quasi com a estètica), l'hereu, la reverència a la feina, al guany econòmic aconseguit per la perseverància, la prudència i la bona administració, sempre hi eren. Esdevenen ara, però conscients, del que podríem dir catalanisme popular o espontani, el del pagès, el del burgès, el de la menestralia emburgesida o no, i el de l'obrer català, nadiu o assimilat.

Tota anàlisi sòcio-estructural —i per tant de classe— que ignori tot això donarà migrats resultats. La relació entre la textura de la societat civil catalana i d'altres fenòmens macro-socials —des del nacionalisme català a la nostra vida política i conflicte de classes— no s'entenen sense aquestes formes de vida.